વીર અને વીરપૂજા.

કર્મવીર

મહાત્મા

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

કર્તા:—

મ. દ. જોશી. બી. એ.

" ખરૂં જોતાં પશુબળ વાપરવામાં વીરતા નથી. હાથી કીડીઓને કચરતો ચાલ્યો જાય તે કંઇ વીરતા બતાવતો નથી. પણ સિંહની સામે ઝુઝતો હાથી વીરતા બતાવે છે, કેમકે એમાં તે પોતાના જાનને જોખમમાં નાંખે છે. લૂંટારાના ધાડાની સામે ઝુઝતો વીરકેસરી વીરતા બતાવે છે, કેમકે તે પોતાના જાનને જોખમમાં નાંખે છે. જે પશુબળ ન વાપરતો છતો વશ થતો નથી પણ ઝુઝે છે તે પૂરેપૂરી વીરતા બતાવે છે. + + + પરિણામની બીક રાખ્યા વિના વિશ્વાસ રાખી ઝંપલાવવું એ વીરતા છે. જ્યાં ભીરૂતા છે ત્યાં વીરતા હોય જ નહિ. સ્વતંત્રતા મેળવવી ને ભીરૂતાને સંઘરવી એ પરસ્પર વિરોધી વાત છે."

મહાત્મા ગાંધી.

નવજીવન (અકટોબર ૩ ૧૯૨૦)

મણિશંકર દલપતરામ જોશીનાં છપાયલાં પુસ્તકો.

૧	વીર અને વીરપૂજા. (સચિત્ર, ભારતવીરોના નવ સુંદર ફોટા સાથે)	કિં. ૨-૮-૦
૨	કવિવર રબિન્દ્રનાથ ટાગોર.	કિં. ૦-૬-૦
૩	વીર સાક્ષર રત્ન ગોવર્ધનરામ અને ગુર્જર સાહિત્ય	કિં. ૦-૮-૦
૪	શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન સેવા ગીતોપદેશ	કિં. ૦-૬-૦
૫	શ્રી આદ્યશંકરાચાર્ય જીવન સાર	કિં. ૦-૬-૦

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં.

એન. એમ. ત્રિપાઠી. એન્ડ કું.

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ નં. ૨.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, પીરમશાહ રોડ, અમદાવાદ.

બાલુભાઈ કરસનદાસ બુકસેલર. નાણાવટ. સુરત.

વીર અને વીરપુજા.

કર્મવીર.

મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

(જીવન ચરિત્ર, ઉપદેશામૃત તથા સ્વદેશસેવાના
મહાન મંત્રો સહિત રૂપરેખા).

કર્તા:—મણિશંકર દલપતરામ જોશી. બી. એ.

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ।

સંવત ૧૯૭૭

કિંમત ૭ આના.

દેવ પૂજા.

જન્મે ત્યાંથી પરહિત કરે,
    સ્વાશ્રયે શીખી સેવા-
જીવ્યા સુધી પરમય બને.
    સ્વાર્પણે સહાય સેવા—
જેવા તેવા રહી જીવિતને
    આમ ઉજાળનારા-
એવાને તો સુરપદ ઘટે
    ને ઘટે દેવ પૂજા !!

'લલિત'.

અર્પણ પત્રિકા.

ગરવી ગુજરાતને

ભારતવર્ષની વાટિકા અને રાષ્ટ્રીય ઉદ્ધારની જન્મભૂમિ ફલદાત્રી ગરવી ગુર્જરભૂમિ આજ કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીજીના જન્મથી સપુત્રવતી બની છે, તો એ ગુર્જરમાતાના ચરણ કમલમાં એના સાચા સપૂતવીર ગાંધીજીની વીરપૂજાનો આ લઘુ લેખ યત્કિંચિત્ સેવા રૂપ અર્પણ કરૂં તો તે માતા પોતાના પુત્ર વત્સલ્યતાના હર્ષ વડે વધાવી લેશે અને શુભાશિષો વડે પાવન કરી હિંદમાતાનો 'સ્વદેશ, સ્વરાજ્ય, અને સ્વદેશસેવા'નો સંદેશ ગૃહેગૃહ પહોંચાડી અમારા મનોરથો સફળ કરશે ! ! तथास्तु !

મ. દ. જોશી.

નવું અને જુનું.

આજ ભારતવર્ષમાં નવું ચેતન આવે છે, નવા વિચારો ઉદ્દભવે છે, અને નવી કર્ત્તવ્યદીક્ષાઓ અનુભવાય છે. વીરકેસરી અને કર્મવીરનાં પુણ્ય પગલાંથી પવિત્ર થએલું ભારત આજ નવી દિશામાં વહન કરે છે. પશ્ચિમાત્ય કેળવણી કળા અને સોંદર્ય પર અણગમો દર્શાવે છે. સ્વદેશ, સ્વદેશ સેવા, અને સ્વદેશીવ્રતના જયઘોષો ઘેરેઘેર સંભળાય છે. અને શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને સંભળાવેલો कार्य कर्म समाचार । આદિ ઉપદેશ આપણા જીવનમાં ઉતરાય છે. સ્વરાજ્યનાં મીઠાં ગાનોમાં, સુખકર આદર્શમાં આપણું જીવન ઓતપ્રોત થાય છે. હે વિભો! અમારા મનોરથો તું ક્યારે પૂર્ણ કરીશ?

શકસીથીઅનોના હુમલાઓ ગયા, રજપૂત કેસરીયાના ભયાનક દૂંદૂભી વીસરાયાં, મુસલમાન પ્રજાનાં સલ્તનતો સંકોચાયાં, અને પેશ્વાઇની જાહોજલાલી સ્મરણપટે રહી. આજ બ્રિટીશ મહારાજ્યનાં વિજયી જહાજો સ્વછંદે વિહરે છે. અને દેશદેશમાં નવી દિશાઓ નવા પાઠો શીખવે છે. હવે ભારતના ઉદયનો ટંકાર થયો છે. કવિ નર્મદને આવિર્ભાવ થએલું અરૂણ મધ્યાનમાં પરિણમતું જાય છે, અને ભારત ઉદ્ધારનો સમય પાસે આવ્યો જાણી વિજયી ભારતમાતા હર્ષ પામે છે; અને પોતાના વીરપુત્રોને નવું બળ, નવો ઉત્સાહ, અને નૂતન ચેતન આપે છે.

આજ ગરવી ગુજરાતમાં એક એવું ઘર ન હશે કે જ્યાં 'ગાંધી' નામ ન પહોંચ્યું હોય! મહાત્મા ગાંધીજીની કર્ત્તવ્યદીક્ષા અકથિત, અગમ્ય છે. એમનો આત્મભોગ તથા સ્વદેશ પ્રતિનો પ્રેમ નિઃસીમ છે. હિંદના ઉદ્ધાર અર્થેનાં ભગીરથ કાર્યોમાં એમનું જીવન હરહંમેશ ગુંથાએલું રહે છે. એમની ગોષ્ઠિ કલ્પવૃક્ષ સમ છે. અર્થાત્ ભારતનો એ ભીષ્મ સર્વદા વંદનીય પૂજનીય છે. હે ભારતમાત! સફળ કરો અમારા મનોરથો!

तथास्तु ।

મણિશંકર દલપતરામ જોશી.

महात्मा मोहनदास करमचंद गांधी

अने

स्वदेश सेवा.

महात्मा गांधी

અને

સ્વદેશ સેવા.

હિંદવીરો.

(કર્મવીર.)

शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।

साधवो न हि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥

Mighty of heart, mighty of mind–" magnanimous"–to be this is indeed to be great in life; to become this increasingly is, indeed, " to advance in life," in life itself–not in the trappings of it. He only is advancing in life, whose heart is geting softer. whose blood warmer, whose brain quicker, whose spirit is is entering into Living peace. "

Ruskin.

મહાત્મા ગાંધીની ભવ્યમૂર્તિ જાણે એક એકાએક પ્રગટ થએલું સ્વરૂપ છે! સર્વ દેવોથી અલંકૃત થએલો કોઈ દેવસભાનો મંડપ ઉઘડે અથવા તો આત્માનું કોઈ અવનવું સ્વરૂપ પ્રગટે એવો તેનો જીવન ક્રમ છે. નીતિનાં મોટામાં મોટા સૂત્રો એનાં આચરણમાં

ઉતરેલાં છે અને આંતરિક કર્ણને પણ નરમ લાગે એવી એની પ્રગથી પડે છે. પ્રાતઃકાળનાં ઝાકળનાં ફોરા જેવાં એન મધુરાં શબ્દો ઝરે છે. એનાં ભવાં અચળશાંતિ અને સુલેહ ભરેલાં છે અને એમનાં મસ્તિકપર કર્મવીરનો તાજ ઓપે છે. ટુંકમાં નૈતિક બળોની સામ્રાજય ભરેલી એમની પ્રકૃતિ છે.

કદાચ્ તે પહાડપરથી શીખવાડેલાં સત્યો અશકય લાગે તો પણ મહાત્મા ગાંધીજીને તો અમુક વધારે શકય હોવું જોઇએ એવું કંઈ નથી. શાપને બદલે આશિષ આપવી, સત્યને ખાતર સહન કરવું, સત્ય એજ ધર્મ ગણવો એ એનાં સિદ્ધાંતો છે. દેશસેવા એમણે સ્વીકારી છે અને એમાંજ પ્રભુની સેવા સ્વીકારાઇ છે. આવાં ગુરૂનેજ વિષે કહી શકાય કે " ye are the salt of the earth."

એમનાં પર પડેલી આફતોએ એમની કીંમત આંકી છે. દક્ષિણ આફ્રીકાની લઢાઇમાં એનું ખરૂં પોત પકાશ્યું અને જગતનાં મહાન્ નરવીરોની પંક્તિમાં એમનું સ્થાન હંમેશને માટે કાયમ થયું સાધારણ જીવનમાંથી એમનાં આત્માનો વિકાસ થયો અને એ વિકાસે જગત્ ઢંઢોળ્યું.

પ્રથમ આપણે એમનું સ્થુલ જીવન જોઇશું અને પછીથી એમનાં વિચારસૃષ્ટિ, નૈતિકબળ, સ્વદેશ સેવા, ધર્મ વિગેરે વિચારીશું.

૮[1] ૧૮૬૯ નાં અકટોબરની બીજી તારીખે એ મહાત્માનો જન્મ ગુજરાતનાં સૌરાષ્ટ્ર દેશનાં પોરબંદરમાં સુસંસ્કૃત મોઢવણિક કુટુંબમાં થયો છે. એમનાં વડીલ તે સંસ્થાનનાં રાણાનાં દીવાન હતા અને તેઓ પણ એક પ્રગલ્ભાશાળી અને યશસ્વી પુરૂષ હતા. ત્યાં રાણીની કંઈક કમ મહેરબાની થવાથી તેમને ન્હાસી જઇ જૂનાગઢનાં નવાબનો આશ્રય મેળવવો પડયો હતો. મહાત્મા

ગાંધીજીનાં પિતાશ્રી પણ કંઈ સાધારણ પુરૂષ ન હતા. એ એટલા માટે કે તેઓ પણ મોટા હોદ્દેદાર અને પોરબંદરનાં દિવાન થયા હતા અને ત્યાં કમમહેર થવાથી રાજકોટ જઈ રહ્યા હતા અને ત્યાં દિવાનગીરી સ્વીકારી હતી અને આનાં બદલમાં જમીનની મોટી જાગીરી આપવાનું સૂચવાતાં તે લેવાની ચોખ્ખી ના પાડી હતી. ગાંધીજીનાં માતુશ્રી પણ પવિત્ર હોઈ નીતિનાં ઉડાં તત્ત્વો ગાંધીજીમાં દાખવતાં. મહાન્ નેપોલીયનની માતાની માફક, એનાં પારણાનાં હાલરડામાં તેઓ ગાતાં કે ભાઈ,' તું રણવીર થા'. તેઓ ઘણાં ધર્મીષ્ટ હતાં અને મોટા ઉપવાસો કરતાં. પોરબંદરની નિશાળમાં ગાંધીજીને દાખલ કરવામાં આવ્યા પણ ત્યાંથી એમનાં પિતાની ફેરફારીને લઇને એમને રાજકોટ જવાનું થયું. અને પછીથી તેઓ 'ધી કાઠીયાવાડ હાઇસ્કૂલમાં' દાખલ થયા. ૧૭ વર્ષે મેટ્રીક પાસ થયા. બાર વર્ષની વયે એમનાં લગ્ન થયા હતા. એનાં શાળાનાં સંસ્કારમાં અહિંસાનાં તત્ત્વો દાખલ થયા. પછીથી તેઓ બેરીસ્ટર થવા ઇંગ્લંડ ગયા. કહેવાય છેકે ઇંગ્લંડમાં એમણે અંગ્રેજ સભ્ય થવા માટે કંઈક વર્તન કર્યું હતું. પરંતુ મુંઝવણનો પ્રસંગ આવતા તે ઠબછબને હંમેશને માટે તિલાંજલી આપી. આ તેમનો આત્મમંથનનો સમય હતો. ૨૫ વર્ષથી શરૂથતી જુવાની તે આત્મમંથન કાળ કે ગધ્ધાપચ્ચીસી કહેવાય છે. કારણ કે એજ સમયમાં આત્મનિર્ણય થાય છે; દેશસેવાનાં સ્ફુરણો થાય છે; અને બુદ્ધિ પાકટ થતી જાય છે તેમ તેમ અનેક અનુભવો મળે છે. એ સમયે જો સરળમાર્ગે વહન થાય તો તે મનુષ્ય કીંમતી નર નીવડે છે. આ મન્થનકાળમાં આર્યાવર્ત્તનાં મહાન્ પુસ્તક ભગવદ્ગીતાનો એમણે અભ્યાસ કર્યો. આ સદુપદેશ સુધાથી સત્ય માટે તલસતું હૃદય કંઈક અંશે શાંત થયું. એમણે લંડન મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષા પસાર કરી અને ત્યારબાદ તેઓ બેરીસ્ટર થઈ પાછા ફર્યા. આ દરમ્યાન એમનાં માતુશ્રી દેવશરણ થયા હતા. હિંદ પાછા ફર્યા પછી કેટલોક સમય એમણે રાજકોટમાં અને કેટલોક સમય

મુંબઇવરીષ્ઠ કોર્ટમાં બેરીસ્ટરગીરીમાં ગાળ્યો. પરંતુ ૧૮૯૩ ની સાલમાં દક્ષિણ આફ્રીકામાં પ્રીટોરીઆમાં જ્યાં પોરબંદરનાં એક શ્રાફની પેઢી હતી તેનો એક કેસ એમને સોંપવામાં આવ્યો જે હાથ લઈ તેઓએ આફ્રીકા માટે પ્રયાણ કર્યું.

આ વખતે દક્ષિણ આફ્રીકામાં મજુરોની ઘણી ખોટ હતી અને તે ખોટ હિંદુસ્તાનમાંથી પુરવાનો 'નાતાલ સરકારનો' 'બ્રીટીશ ગવર્નમેંટ' સાથે વ્યવહાર ચાલતો હતો. એમાં મજુરીની ઇંડેંચર સિષ્ટીમ દાખલ કરવાનો વિચાર ચાલતો હતો જે રિવાજ પાછળથી ધિઃક્કારવા લાયક નીવડ્યો. વળી મજુરોનાં નૈતિક જીવન તો ધુળ પીઠે રગડોળાતાં હતાં. ગાંધીજીની ગણત્રી ત્યાંના લોકો એક સાધારણ માણસ જેવી કરવા લાગ્યા! જાત અને વર્ણન પ્રધાનપક્ષે સ્વીકારવામાં આવતા. બાંહેધરી સિવાયનાં સભ્યોને માથા દીઠ ૩ પાઉંડનો 'પૉલ ટેક્સ' આપવો પડતો. આ પ્રમાણે દક્ષિણ આફ્રીકામાં એમને કડવા અનુભવો થવા લાગ્યા. ટ્રાન્સવાલની મુસાફરી કરતા એમને ફર્સ્ટ કલાસના ડબ્બામાંથી હિંદુ હોવાનાં સબબે ઉતારી પાડવામાં આવ્યા હતા! વળી બેરીસ્ટરપણું બજાવતી વખતે પણ તેમને ઘણું ખમવું પડયું હતું. સને ૧૮૯૪ માં એમણે 'ધી નેટ્લ ઇંડીયન કોંગ્રેસ (The Natal Indian Congress) સ્થાપી. અને 'એશીયાટીક એકસપલ્ઝન ઍકટ' (The Asiatic Expulsion Act) સ્હામે જબરો વાંધો ઉઠાવ્યો. સને ૧૮૯૫ માં નેટ્લ અને ટ્રાન્સવાલનાં ઇંડીયનોનાં કહેવાથી હિંદુસ્તાનમાં આ સર્વ બીના વિદીત કરવા તેઓ પાછા ફર્યા. આ પ્રમાણે ગાંધીજીનું રાજકીય પ્રકરણ દક્ષિણ આફ્રીકામાં શરૂ થયું.

એક તરફ એક બાહોશ બેરીસ્ટરને કમાવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર અને બીજી તરફ પક્ષનો પક્ષાઘાત, તેમજ વિદેશમાં એકલ હસ્તે લઢવાની આવી ધર્મભાવના—એ સર્વ જોતાં ગાંધીજીની હીંમત અને

આત્મશ્રદ્ધા તથા દેશસેવાની લાગણી કોને અજાયબ કર્યાવિના રહે? પરંતુ જેને જનસમાજની દુ:ખી ચીસો આત્માનાં ઉંડા વક્ષસ્થળ ભેદતી હતી તેને સ્વાર્થ તુચ્છ લાગતો હતો. ગાંધી પોતાનાં કુટુંબ સાથે 'ડરબાન' જવા પાછા ફર્યા. એની સાથે બીજું વહાણ ૬૦૦ હિંદુઓને લઈને જતું હતું. તે જ્યારે પહોંચ્યું ત્યારે તેઓને ત્યાં ઉતરવાનો વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો. પરંતુ પોલીસ સુપ્રીટેંડંટની સ્ત્રી તેમજ એક બેરીસ્ટરની સહાયથી તેઓ કિનારે ઉતર્યા!

૧૮૯૯ માં બોર વિગ્રહ અંગ્રેજ અને બોર લોકોની વચ્ચે જાગ્યો. ગાંધીજીએ આ વખતે વોલંટીયર તરીકે સેવા કરવા જાહેર કર્યું. પરંતુ તે સેવા સ્વીકારવામાં ન આવી. ત્રીજીવાર જાહેર કરતાં પરવાનગી મળી અને એમની સાથે હજારો હિંદુઓ જોડાયા. વિગ્રહમાં બ્રીટીશની ફતેહ થઈ પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ કાંઈ બદલાઈ નહિ. આ વખતે આફ્રિકામાં મી. જોસેફ ચેમ્બરલેન હતા. તેનાં પર ડેપ્યુટેશન નાતાલ લઈ જવામાં આવ્યું અને બીજું ડેપ્યુટેશન પ્રીટોરીઆ લઈ જવામાં આવ્યું. સને ૧૯૦૩ માં 'ધી ઇંડીયન ઓપીનીઅન' નામનું પત્ર શરૂ થયું. સને ૧૯૦૪ માં જોન્સબર્ગમાં પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો. એમાં પણ ગાંધીજીએ આગળ પડતો ભાગ લીધો અને હિંદુઓનાં દુ:ખ ટાળ્યાં.

ડરબાનની ૧૨ માઇલને છેટે જ્યાં શેરડીનો પાક પુષ્કળ થાય છે ત્યાં શ્રીયુત્ ગાંધીએ ૧૦૦ એકર જમીન ખરીદી અને ત્યાં પ્રેસનાં મકાનો અને સઘળી મશીનરી દાખલ કરી. તેમજ હિંદુ અને યુરોપીઅનોને અમુક શરતે વસાવ્યાં. આ 'ધી ફીનીક્સ સેટ્લમેન્ટ' નામે ઓળખાય છે. એ રસ્કીનનાં "Unto the Last' નામનાં પુસ્તકમાં વર્ણવાયલી છે તેવી એક સંસ્થા હતી. દરેક જણે થોડા ખર્ચમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાની હતી અને માસિક ખર્ચ ત્રણ પાઉન્ડજ કરવાનો હતો. અને નફામાં

સર્વનો સરખો ભાગ હતો અને ખર્ચવા જોઇતી રકમો મળી શકતી. એ એકર જમીન દરેકનાં વપરાશ માટે આપી શકાતી. દરેક જણ સામાન્ય જનસમાજનાં કલ્યાણ અર્થે કાર્ય કરતો. આ સંસ્થા તરફથી બીજું મહત્વનું કાર્ય છોકરાઓને કેલવણી આપવાનું હતું અને લગભગ દોઢલાખ હિંદુઓને તેઓ કેળવણી આપી શકયા. આ પ્રમાણે ગાંધીજીએ કઠણ તપ આદરી સમાજ સેવાનો માર્ગ આદર્યો.

સને ૧૯૦૬ માં ઝુલુ લોકોએ બળવો કર્યો અને આ વખતે પણ ગાંધીજીએ હિંદવાનોને પોતાની સાથે જોડી લઢાઇને અંગે પુષ્કળ સહાય કરી. લઢાઈનાં પ્રસંગમાં જીવનાં જોખમે મુડદાં લઇજવાને તેઓ રોકાતા. આ સાલમાં ૧૯૦૬ માં ટ્રાન્સવાલ સરકારે એક કાયદો ઘડી કાઢયો. અને તે પ્રમાણે દરેક હિંદીએ અંગુઠાની છાપ આપવાની હતી અને દરેકે તેમનાં નામો રજીસ્ટર કરાવવાનાં હતાં. જાણેકે સઘળાં એશીયાનાં લોકો ભ્રષ્ટ હિંદુઓ (convicts) હોયને! આ કાયદાનો અર્થ હિંદીઓને આફ્રીકા જતાં અટકાવવાનો હતો. ગાંધીજી અને બીજા, સત્તાધીશો પાસે ગયા અને આ કાયદામાંથી ફકત સ્ત્રીઓને મુક્ત કરી શકયા. આથી લોકોએ 'સત્યાગ્રહ' ની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને પોતાનાં નસીબનાં સુકાની બન્યા અને નહિકે જનરલ સ્મટ્સ અને બોથા અગરતો લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સીલનાં. "To-day we have been present at the lighting of a fire which will never go out" એ તેઓનાં ખરાં અંતઃકરણની દાઝનાં શબ્દો હતા. મી. અલી અને ગાંધીજી આ કાયદા સ્હામે પુકાર ઉઠાવવા ઈંગ્લંડ ગયા. અને ટ્રાન્સવાલનું કારોબારી મંડળ નીમાય ત્યાંસુધી એ કાયદો મુલતવી રખાવ્યો. પરંતુ આખરે તે પણ પસાર થયો. નામો રજીસ્ટર કરાવવા કે કેમ એ એક ગંભીર પ્રશ્ન બન્યો. એક બાજુએ નામો રજીસ્ટર કરાવી આત્મદ્રોહ, કરવો અને આખરે ગુલામગીરી સ્વીકારવી અને બીજી તરફ દુઃખના

દાવાનળોમાં ઝંપલાવવું ! આ પ્રમાણે બન્ને માર્ગો વિકટ બન્યા ! ગાંધીજીને આ લડતમાં બે માસની કેદની સજા થઇ ! આથી સઘળાં કારાગ્રહો હિંદુઓથી ઉભરાવા લાગ્યા ! મી. કાર્ટરાઈટનાં લખાણુની અસરથી તે કાયદો ત્રણ માસ અટકાવવાનો તથા રજીસ્ટ્રેશનનો કાયદો ફરજીઆત રદ કરવાનો ઠરાવ થયો. એમના છુટકારા પછી એક ડેપ્યુટેશન ઇંગ્લંડ મોકલવું અને બીજું હિંદ મોકલવું એવો વિચાર કરવામાં આવ્યો. ડેપ્યુટેશનનાં કેટલાક મેંબરોને સજા પણ થઇ. ગાંધીજી ઇંગ્લંડ ગયા પંરતુ મી. સ્મટ્સ આ સવાલમાં દૃઢ રહ્યા જેથી કંઈ થઈ શકયું નહિ. હિંદુસ્તાનમાં ડેપ્યુટેશનમાં મી. એચ. એસ. એલ. પોલક 'ધી ઇંડીયન ઓપીનિયનનાં' સમર્થ તંત્રી હતા. સને ૧૮૯૨ માં શ્રિયુત ગોખલેએ જ્યારે લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સીલમાં આ સવાલ ઉપાડયો ત્યારે તે સ્વીકારવામાં આવ્યો. આ સત્યનો પ્રથમ વિજય હતો. આફ્રિકામાં મી. હોસ્કન (William Hosken)નાં પ્રમુખપણાં હેઠળ એક 'હસ્કન કમિટી' નીમાઇ. આનાં પરિણામે કેટલાંક સત્યાગ્રહીઓને આફ્રિકા બહાર કાઢી મૂકવામાં આવ્યા અને એક નરસીંહસ્વામી આમતેમ અથડાઇ પોર્તુગલનાં રાજ્યમાં ડેલગોઆનાં અખાતમાં મરણ પામ્યા ! આથી હિંદ વધારે જાગૃત થયું અને 'ડીપોર્ટેશન' બંધ કરવામાં આવ્યું. સને ૧૯૧૧ માં બ્રીટીશ સરકારની અસરથી 'ધી યુનીઅન ઇમીગ્રેશન બીલ' રજુ કરવામાં આવ્યું જેનાથી પહેલાનો સખ્ત કાયદો રદ થયો; પરંતુ કંઈ જાદી ભેદ ગયો નહિ. ૨૨ મી અકટોબર ૧૯૧૨ માં શ્રિયુત ગોખલે 'કેપ ટાઉન' આ પ્રશ્નનો અભ્યાસ કરવા ગયા. ત્રણ પાઉન્ડનો ટેકસ રદ થયો પરંતુ આ હંમેશ માટે ન હતું. ૧૯૧૩ માં તો પાછી અસલ સ્થિતિ પ્રવર્તી રહી. બીજી એક અગત્યની બાબત હિંદુ સ્ત્રીનાં લગ્નનો સવાલ હતો. સુપ્રીમ કોર્ટનાં અભિપ્રાય પ્રમાણે તે કલંકિત કરવામાં આવતો. આ સર્વની વિરૂદ્ધ થતા પોકારથી નેટલ, જોન્સ-

બર્ગ તથા ટ્રાન્સવાલ વિગેરે સ્થળો ગાજી રહ્યાં. આમાં હજારો સ્ત્રીઓને પણ જે દુઃખ ખમવું પડયું હતું તે સાંભળતા કયા હિંદિને કમકમાટ ન વછુટે? મહુંમ ગોખલેને વચનો અપાયા છતાં આ બાબતમાં કંઇ થઇ શક્યું નહિ. તેથી કોલસાની ખાણોમાં કામકરતાં મજુરોની હડતાળ શરૂ થઇ. હજારો ગરીબ મજુરોને અસંખ્ય હાડમારી પડી. એક સ્ત્રી જે ન્યુકેસલ જવા નીકળી હતી તેનું એક ન્હાનું બાળક રસ્તે મરણ પામતાં આર્દ્રસ્વરે તે હિંમત રાખી ઉચ્ચારતી હતીકે 'We must not pine for the dead, it is the living for which we must work." દુઃખમાં પણ ધીરજનાં આ શબ્દો કેવા છે! અસંખ્ય મનુષ્યો દુઃખમાં ઉભરાવા લાગ્યા અને ટ્રાન્સવાલમાં એ મજુરોને રાખવા માટે સગવડ કરવામાં આવી. આ બાબતમાં દેશભકત વલ્લીભાઈ જેવાઓએ જે મદદ કરી હતી તે હંમેશને માટે પ્રશંસાપાત્ર છે. આ વખતે ગાંધીજીને વારંટ કાઢી અટકાવવામાં આવ્યા અને 'વોલ્ક્સ્રસ્ટ' લઈ જવામાં આવ્યા! પરંતુ મજુરોનું લશ્કર પાછું હઠયું નહિ. ગાંધીજીને 'ઇમીગ્રેશન' કાયદાનાં ભંગ માટે ગુન્હેગાર ઠરાવવામાં આવ્યા પરંતુ જામીનગીરી પર છુટા કરવામાં આવ્યા. પરંતુ એમણે આ લડત ચાલુજ રાખી અને તેથી એમને પાછા પકડવામાં આવ્યાં. આખરે મજુરપક્ષનાં સખત દબાણથી નામદાર સરકારે એમને છુટા કર્યા. મી. પોલક આ વખતે આવી પહોંચ્યા હતા. છેવટે આ સર્વ લશ્કર 'બાલ્ફુર' પહોંચ્યું. બીજે દિવસે પોલીસ ઓફીસરે ખબર આપી કે સઘળાને નાતાલ લઈ જવાનાં છે કારણ કે તેઓની સ્હામે કેશ ચાલનાર છે. મી. પોલક કેટલીક આનાકાની સાથે શરણે થયા. આમાં મો. કચેલીઆ તથા મી. ભાયાત પણ સારી સહાય કરી હતી. ૨૦૦૦ મજૂરોની ભરેલી ટ્રેનો પાછી ચાલી ગઈ. આની અસર હિંદુસ્તાનમાં એટલી બધી થઇ કે હિંદનાં વૉઇસરૉય લૉર્ડ હાર્ડિંજને એક કમીશન નીમી તપાસ

કરવાની જરૂર પડી. ' સોલોમન ' કમીશન નીમાયું અને રેવરન્ડ એંડ્રુસ અને પીઅરસને પણ પુષ્કળ મદદ કરી. છેલ્લે ' ધી ઇંડીયન રીલીફ એક્ટ ' (The Indian Relief Act) પસાર થયો અને ગાંધીજીએ શાંતિનો વાવટો ફરકાવ્યો. આઠ વર્ષની લઢાઇનો આવી રીતે અંત આવ્યો. આ લઢાઇ મનુષ્યનાં હક્ક માટેની હતી; માણસાઈ સિદ્ધ કરવા માટેની હતી. ' ટાઇમ્સે ' લખ્યું કે......That it must live in memory as one of the most remarkable manifestations in history of the spirit of Passive Resistence. It had achieved all its organisers in their fondest dreams, had hoped for it. It had proclaimed, as nothing else could have done, the stuborn enduranee, the dogged persistency, the grim tenasity, the stern determination, the magnificent self-sacrifice of the Passive Resisters! આ લઢાઈમાં ભોક્તા થનારા દેશ ભક્તો ' વાલીઆમાં ' છોકરી અને તામીલ યુવાનો નારાયણસ્વામી, તથા હરવતસિંહ વિગેરે હતા. આ સર્વનાં પરિણામે મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી એક પ્રતિભાશાળી પુરૂષ, મહાન્ નરરત્ન, નેતા અને એક વીર તરીકે લેખાયા. શ્રિયુત્ ગાંધી આ મહાન્ ફતેહ મેળવી હિંદ પાછા ફર્યા અને જ્યારે કલકત્તાનાં સ્ટેશને થર્ડ કલાસમાંથી ઉતર્યા ત્યારે સર્વેને તાજુબી સાથે ખાત્રી થઈ કે ' ખરી મહત્તા લઘુતામાં છે ' અને ગાંધીજી જીર્ણવસ્ત્રધારી નાજુક શરીરવાળા સમર્થ વીર છે. એક હિંદુસ્તાની પંક્તિમાં ગાયલું કથન 'લઘુતાસે' પ્રભુતા વસે એ કેટલું યથાર્થ છે ! આ જીત મેળવી ૧૯૧૫ માં જ્યારે તેઓ લંડનની મુસાફરી કરી સ્વદેશ પાછા ફર્યા ત્યારે એમને કેસરે હિન્દ ' નો માનવંતો 'સુવર્ણચંદ્રક મળ્યો. અને જ્યારે હિંદુયુનીવર્સીટીની સ્થાપના થઈ ત્યારે એમણે ઘણું અસરકારક ભાષણ કર્યું.

ચંપારણનો પ્રસંગ હજી હિંદુસ્તાનના સ્મરણપટ પર લખાયલો છે. ગાંધીજી ગળીના પાકમાં રોકાયલા મજુરોની સ્થિતિ તપાસવા માટે ગયા હતા, પરંતુ ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજીસ્ટ્રેટે તેમને ત્યાં જતાં અટકાવ્યા. પરંતુ પ્રોસીક્યુશન બંધ રાખવામાં આવ્યું. એ ઉપરાંત મોસ્લીમ લીગનું કાર્ય પણ કંઈ અણજાણ્યું નથી. હિંદી ભાષા રાષ્ટ્રીયભાષા બનાવવીજ જોઈએ એના અંગનાં ભાષણો વિશ્વવિદિત છે.

એમનો સત્યાગ્રહ આશ્રમ હજી સત્યનો પાઠ ભણાવે છે. દિલ્હીવોર કોન્ફરન્સનું છટાદાર ભાષણ ભુલાયલું ભુલાય એમ નથી. બીજું અગત્યનું કાર્ય અમદાવાદનાં મીલ મજુરોની હડતાળ સંબંધીનું છે. તેમાં શ્રીયુત્ ગાંધી, તેમજ અનસુયા બેન તથા અંબાલાલ સારાભાઈ વિગેરેનાં કાર્ય માટે મજૂરવર્ગ હંમેશ અભારી છે. ગાંધીજીના આત્મશ્રદ્ધા અને અડગ નિશ્ચય, ઇશ્વરની બંદગી અને ઉપવાસ ગુજરાતને અણજાણ્યા નથી. એ ઉપરાંત 'ખેડા'જીલ્લાને કરેલી સહાય એમનાં જીવનનું એક મહાન્ કાર્ય છે. ત્યાંના સત્યાગ્રહના નાદો હજી કર્ણમાં ભણકારા કરે છે, અને શ્રીકૃષ્ણની મુરલીના નાદની માફક સચેત કરે છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં ખરૂં માણસપણું જાગૃત કરવાને કરેલો શાંતિનાદ જાણે કે કૃષ્ણનો પાંચજન્ય નાદ હોયને! ખેડાની રૈયતનો સવાલ એમને નૈતિક અને ધાર્મિક લાગ્યો. દુઃખ ખમવાની સહનશીલતા એમનું હથીયાર છે અને આત્મશ્રદ્ધાથી એમનું જીવન ઘડાયલું છે. ખેડાની રૈયતે સત્યાગ્રહનો સ્વીકાર કર્યો અને છેવટે સરકારની વૃત્તિ ફેરવાઈ અને અસંખ્ય દુઃખમાં સુખશાંતિ પ્રસરી. ઈંગ્લાંડનાં 'પીમ (Pym) અને હેમ્પડનો (Hampdon)' હજી ભુલાયા નથી. ખેડાના મુંગે મોઢે સહન કરનારા દુઃખી ખેડુતો કદાપિ ગુજરાતથી ભુલાઇ શકાશે નહિ. ગાંધીના જીવનનું જ્વલંત કાર્ય સત્યાગ્રહાશ્રમ છે જ્યાં આત્મોદ્ધાર અને દેશોદ્ધારનાં પાઠો શીખવાય છે. વણાટકામને ઉત્તેજન મળે છે, સ્વદેશી વ્રત પળાય

છે, અને ચારિત્ર્ય ખીલવવા માટે પૂર્ણ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

હવે આપણે એમનાં ભાષણો તથા લખાણ પર સહજ દૃષ્ટિપાત કરીશું, અને મહાત્માશ્રીના ઉપદેશનું કંઈક દિગ્દર્શન કરીશું.

બ્રિટીશ રાજ્ય તરફ વફાદારીપર મદ્રાસમાં અપાયલા ભાષણમાં એઓ કહે છે કે.—

" And I discovered that the British Empire had certain ideals which I have fallen in love, and of those ideals is that every subject of the Eritish Empire has the first scope possible for his energies and honour and whatever he thinks is due to his conscience × × × ."

ગાંધીજીનાં સિદ્ધાંતોમાં મહાન્ સિદ્ધાંત આત્મશ્રદ્ધા છે એજ આત્મનિશ્ચયથી કોલંબસે અમેરિકા શોધેલું અને એજ આત્મનિશ્ચયથી આપણા ઋષિમુનિઓએ પણ સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરેલી. અમૃતબઝાર પત્રિકામાં અપાયલા એક પત્રમાં એ લખે છે કે "If the world believes in the existence of the soul." he said in conclusion, " it must be recognised that soul force is better than body force: it is sacred principle of love which moves mountains. To us is the responsibitity of living out this sacrəd law; we are not concerned with resuts".

× × × ×

" The main purpose of life is to live rightly, think rightly, and act rightly, but the suol must languish when we give all our thought to the body."

એમનો બીજો મહાન્ સિદ્ધાંત 'સત્યાગ્રહ' છે. ટોલ્સ્ટોય એને soul Force or કહે છે. "Violence is the negation of this great spiritwal force which can only be cultivated or wielded by those who will entirely eschew violence."

"સત્યાગ્ર દ્વેષ નથી કરતો. તે રોષમાં મરણુને વશ નથી થતો, અને પોતાની દુઃખ સહન કરવાની શક્તિથી શત્રુ કે જુલમગારને તાબે નથી થતો. એટલે સત્યાગ્રહીમાં વીરતા ક્ષમા અને દયા હોવાં જોઇએ. દુનીઆનું બંધારણ હથીયાર બળ પર નથી, પણ સત્ય, દયા કે આત્મબળ ઉપર છે. સત્યાગ્રહ શરીરબળ કરતાં વધારે તેજસ્વી છે. સત્યાગ્રહી શરીરને કંઈજ નથી ગણુતો, તેનામાં બીક તો પેસીજ ન શકે તેથી તે બહારનાં હથીયાર ધારણ કરતો નથી. સત્યાગ્રહીને શૂળીએ ચઢવું પડ્યું છે, ધગધગતા લોખંડના થાંભલાની સાથે બાથ ભીડવી પડી છે, પર્વત ઉપરથી ગબડવું પડ્યું છે, રાજપાટ વેચવા પડ્યા છે, સિંહની ગુફામાં રહેવું પડ્યું છે. ટુંકમાં એ એક આધ્યાત્મિક શક્તિ છે."

"It should be an essential of real education that a child should learn that in the struggle of life, it can easily conquer hate by love, untruth by truth, violence by self' suffering". ટૉલ્સ્ટોય ફાર્મ પર તથા ફીનીકસમાં પણ આ પદ્ધતિ પરજ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. મોરકકોની લઢાઇ વેળા ત્યાંના અરબોની ઉપર ફ્રેંચની તોપોનો મારો ચાલતો હતો. અરબો ધર્મના માટે લઢતા હતા. તેઓ મરણીયા થયા અને 'યા અલ્લાહ' નો પોકાર કરી તોપની તરફ ધસ્યા. આમાં મારવાને અવકાશજ ન હતો. આ આરબોની ઉપર તોપ ચલાવવાની ફ્રેંચ તોપચીઓએ ના પાડી અને તેઓ પોતાની ટોપીઓ હવામાં ફરકાવી હર્ષનાં પોકાર કરતાં આ વીરઅરબોની સાથે ભેટ્યા. આ સત્યાગ્રહનો અને

તેનાં વિજયનો દાખલો છે. સત્યાગ્રહમાં દેશને અર્થે પણ જુઠાનો પ્રયોગ થઈ શકે નહિ. સત્યજ એની તલવાર છે. રાજ્યકર્તાને પણ પ્રેમબળથી વશ કરવા જોઇએ. પ્રેમ શૂરજ બતાવી શકે. પ્રેમથી ખરી શુદ્ધતાની ખાત્રી થશે."

૨૭ મી એપ્રીલ ૧૯૧૫ માં ગાંધીજીએ મદ્રાસનાં 'યંગ મેન્સ ક્રીશ્રીયન એસોસીએશન' સન્મુખ એક ભાષણ આપ્યું હતું તેમાં એ મહાત્માએ જણાવ્યું કે:—

"I ally myself to the British Government because I believe that it is possible for me to claim equal partnership with every subject of the British Empire. I to-day claim that equal partnership. I do not belong to the suljeot race. I do not call myself a subject race. But there is this thing: it is not for the British Gevernors to give you, it is for you to take the thing that I want only by discharging my obligations. Max Muller has told us—we need not go to Max Muller to interpret our oun religion—but he says our religion consists in four letters 'Duty' and not in five letters 'Right.' And if you believe that all that we want can go from a letter, discharge of our duty then think always of your duty, and fighting along taese lines, you will have no fear of any man, you will only fear God."

ગીતામાં પણ આવોજ ઉપદેશ છે. કર્ત્તવ્ય કરતાં મરવું એ બહેતર છે. स्वधर्मे निधनो श्रेयः । વળી ધર્મ ઉપર એઓ ઉપદેશે છે કે. 'Life without religion, is life without principle, and-

life withont principle is like a ship without a rudder just as a ship without a rudder will be tossed about from place to place, and never reach its destination, so will a man without this religious backing, withont that hard grash of religion be also tossed abont on this stormy ocean of the world, withont ever reaching his destined goal"

'સ્વદેશી' પર આવતાં તેઓ લખે છેકે.—

"Much of the deep poverity of the masses is due to the ruinous departure from Swadeshi in the economic and industrial life. If not an article of Commerce had been brought from ontside, she would be to day a land flowing with milk and honey. But that was uot to be. We wear greedy and so was. England the connection between England and India was based clear upon an error. But she does not remain n India in error. It is her declared policy that India is to be held in trust for her people. "And if the swadeshi is sound doctrine, Lancashire can stand aside withont hurt, though it may sustain a shock for the time being. I think of swadesh not as a boycott movement undertaken by way of revenge. I conceive it as a religious principle to be followed by all."

સ્વભાષાભિમાન પર મહાત્માશ્રી સંબોધે છે કે જ્યાં સુધી હિંદમાં હિંદી રાષ્ટ્રીય ભાષા ન બને ત્યાં સુધી સઘળી કોમોનો

સંપ થવો મુશ્કેલ છે. કવિવર રબિન્દ્રનાથ ટાગોર. મહાત્મા મુન્શીરામજી તથા ગૃહસ્માશ્રમી છતાં જેણે જીવન દેશને અર્પણ કર્યું છે એવા માલવીયાજી એ ત્રણ વક્તાઓની શક્તિ અંગ્રેજીભાષાનાં જ્ઞાનને લીધે નથી આવી, પણ એમનાં સ્વભાષાપરના પ્રેમને લઇને રહી છે. સ્વામીશ્રી દયાનંદે જે હિન્દીભાષાની સેવા કરી છે તે કાંઈ અંગ્રેજી જ્ઞાનને લીધે ન હતી. તુકારામ અને રામદાસ જેણે મરાઠીભાષા શણગારી છે તેઓ અંગ્રેજીભાષાનાં રજ પણ ઉપકારી નથી. પ્રેમાનંદે અને શામળભટ્ટે તથા આધુનિક કાળમાં કવિ દલપતરામે ગુજરાતી સાહિત્ય પોષ્યું તેનો જશ અંગ્રેજીભાષા બિલકુલ લઈ શકે એમ નથી. જાપાનનું સાહસ પણ તાજુબ પમાડે એવું છે. તેઓએ પ્રજાની જાગૃતિ સ્વભાષા મારફતે કરી છે. તેઓનાં દરેક કાર્યમાં નવીનતા જોવામાં આવે છે. પ્રજાનું જીવન કેળવણીને લઇને ઉછળી રહ્યું છે, ને જગત તાજુબીથી એની પ્રવૃત્તિ જોઈ રહ્યું છે.

અંગ્રેજીભાષા મારફતે શિક્ષણ લેવામાં પ્રજાને ઘણું નુકશાન થાય છે. વિદ્વાન માણસોએ પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે જો મેટ્રીક સુધીનું જ્ઞાન સૌને પોતપોતાની ભાષામાં અપાય તો ઓછામાં ઓછાં પાંચ વર્ષ બચે. એટલે દશ હજાર મેટ્રીક્યુલેટની પાછળ પ્રજાના પચાસ હજાર વર્ષની નુકશાની જતી બચે.

આપણે જો સાહીચુંબક કાગળ ન હોત તો ૫૦ વર્ષ થયાં મળેલી કેળવણીને અંતે જનસમાજમાં કોઈ નવી પ્રવૃત્તિ જોવા પામ્યા હોત. પ્રજાને આપણે ઓળખતાં નથી. પ્રજા આપણને સુધરેલાં ગણી કાઢી નાંખે છે અને આપણે પ્રજાવર્ગને જંગલી ગણી તિરસ્કાર કરીએ છીએ. જ્યાં સુધી આ ભિન્નતા મટી એકતા ન થાય ત્યાં સુધી આપણી સંપૂર્ણ ઉન્નતિ દૂર છે. આધુનિક કેળવણીમાં શાની શાની ખામી છે તે ઉપર તેઓ જણાવે છે કે વણાટનો ધંધો તથા ખેડુતને ઉપયોગી જ્ઞાનને સ્થાન અપાતું નથી.

ક્ષત્રિયકળાને સ્થાન અપાવુંજ જોઈએ, તેમજ સંગીત દાખલ થવું જોઇએ. આપણી સ્ત્રીઓના શિક્ષક આપણે પોતેજ થવું જોઇએ. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, સાયન્સ અને ગણિતશાસ્ત્ર પર પુરતું ધ્યાન અપાવવુંજ જોઇએ.

કેળવણી એ સાધ્ય વસ્તુ નથી પણ સાધન છે, અને જે વડે આપણે ચારિત્ર્યવાન થઈ શકીએ તેજ કેળવણી ગણી શકાય. જ્યાં સુધી હિંદુસ્થાનમાં નિશાળો અને આપણા ઘરોની વચ્ચે અનુસંધાન નહિ હોય, ત્યાં સુધી નિશાળીઆઓ ઉભયભ્રષ્ટ થશે.

પ્રોફેસર જગદીશચંદ્ર બોઝ અને રૉયનાં દૃષ્ટાંતો જવલંત છે, પરંતુ જો છેલ્લાં ૫૦ વર્ષથી આપણને કેળવણી સ્વભાષા મારફતેજ મળી હોત તો આપણામાં ઘણાંએ બોઝ અને રૉય જન્મ્યા હોત ! દક્ષિણ આફ્રિકાનાં નીગ્રોએ પણ આપણી માફકજ ખમ્યું છે; કારણ કે તેઓને સઘળી કેળવણી ડચ ભાષા મારફતે અપાય છે. તેઓ પણ પશ્ચિમનું અંધ અનુકરણ કરે છે. સ્વભાષાને વિસારવી એ પ્રજાવિધ્વંસન છે. આ બાબતમાં બોર લોકોનો દાખલો અનુકરણ કરવા જેવો છે. ડૉ. મહેતાનાં ચોપાનીઆમાં ઉપોદ્ઘાતમાં મહાત્માશ્રી લખે છે કે " If we have lost faith in our vernaculars it is a sign of want of faith in ourselves; it is the surest sign of decay. And no scheme of self-Government however benevolently or generously, it may be bestowed upon us, will ever make us a self-Governing nation if we have no respect for the language our mothers speak "

એ ઉપરાંત અખીલ ભારત સેવક પરિષદ્ (૧૯૧૭) કલકત્તામાં એમણે વિધવિધ વિષયો ચર્ચ્યા હતા. (૧) આપણી ચોખ્ખાઈ આપણે પોતેજ રાખવી જોઇએ (૨) રેલ્વેના મુસાફરોની હાડમારી (૩) અંત્યજ વર્ગનો પ્રશ્ન (૪) હિન્દુ તેમજ મુસલમાન સ્ત્રીઓની

સ્થિતિ (૫) ઢોરની ઓલાદ સુધારવી (૬) હિન્દુમુસલમાનનું એકય. વિગેરે ગુજરાતી હિન્દુ સ્રી મંડળમાં સ્રીઓના પ્રશ્ન ઉપર સંબોધન છે કે "વિધવાઓનો સવાલ જેવો તેવો નથી. તેમાં ઘણી સ્રીઓ પ્રાણાર્પણ કરી શકે છે. વિધવા પોતાની ઈચ્છાનુસાર પુનર્લગ્ન કરે એ એક વાત છે, પણ પુનર્લગ્ન કરવાનું બાળવિધવાઓને શિખવવા પાછળ કાળક્ષેપ કરવો એ તદ્દન જુદી વાત છે. તેને બદલે સ્રીઓ ઘરભંગ થએલા પુરૂષોને નહિ વરવાનો અથવા પોતાની દીકરી નહિ દેવાનો તેમજ પારણામાં ઝુલવાને લાયક બાળવરને પોતાની દીકરીઓની આહુતિ નહી આપવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરે અને કરાવે તો એમાંથી સરસ પારિણામ મેળવશેજ. ન્હાની મોટી સેંકડો વિધવાઓનો ઉપયોગ દેશને કેમ ન મળે એ બહુ વિચારવા જેવું છે અને એ વિચાર શિક્ષિત સ્રીઓ ન કરે તો કોણ કરશે? થોડાંજ વર્ષ પહેલાં આપણી સ્રીઓ રૂ કાંતવાનું અને વણવાનું પણ કામ કરતી. અત્યારે એ ધંધો નાશ પામવાની હાલતમાં છે. એ ધંધાના જવાથી હિંદુસ્તાનને મોટી હાની પહોંચી છે. હિંદુસ્તાનનો ઉપકાર કરવાની પારમાર્થિક વૃત્તિઓમા વિધવાઓને જોડવી એ તેમનું શુદ્ધ પુનર્લગ્ન છે."

વળી સ્રી કેળવણીની બાબતમાં તેઓ સંબોધે છે કેઃ

"જો કે અક્ષરજ્ઞાન વિના ઘણાંએ કાર્યો થઈ શકે છે તો પણ અક્ષરજ્ઞાન વિના ન ચાલી શકે એ મારી દૃઢ માન્યતા છે. અક્ષર કેલવણીથી બુદ્ધિ ઘડાય છે, તીવ્ર થાય છે અને તે વડે આપણી પરમાર્થ કરવાની શકિત ઘણી વધે છે. સ્રી કેલવણીની રચના ઘડનારે આ વાત નિરંતર યાદ રાખવી જોઇએ. દંપત્તિની બાહ્ય વૃત્તિમાં પુરૂષ સર્વોપરી છે તેથી બાહ્ય પ્રવૃત્તિનું જ્ઞાન તેને આવશ્યક છે. આંતર પ્રવૃત્તિનુ- સ્રીનું પ્રાધાન્ય છે તેથી ગૃહવ્યવસ્થા, બાળકોની માવજત. તેઓની કેલવણીના વિષયોમાં ખાસ દાખલ થવા જોઇએ."

ગુજરાત રાજકીય પરિષદ્‌માં એમણે હિંદનું આધ્યાત્મિક બળ સર્વોપરી છે અને તેજ બળ ખરૂં છે એમ બતાવી હિંદની આધુનિક ગરીબ સ્થિતિ પર ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને સ્વરાજ વિગેરે મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચ્યા હતા. 'હિંદ અને ઇંગ્લાંડ '(નડીયાદમાં અપાયલું ભાષણ તા. ૨૨-૯-૧૮) ના વિષયપર મહાત્માશ્રી અંગ્રેજ પ્રજાનાં વખાણ કરે છે અને કહે છે કે " અંગ્રેજ પ્રજામાં રાજ્ય કરવાની શક્તિ છે, એ કેવળ તેના પશુ બળથીજ નથી. તેનામાં કળા છે, કૌશલ્ય છે, દીર્ઘદૃષ્ટિ છે, ચતુરાઇ છે, ડહાપણ છે. જેને જોઇએ તેવો બદલો આપી શકે છે. આપણે કહીએ છીએ કે અમને સ્વરાજ્ય આપો પછી અમો 'લઢશું.' તે કહે છે કે 'અમો દાબને વશ નહિ થઇએ.' તમે મદદ કરો એટલે સ્વરાજ્ય તમારૂં છે. ઇતિહાસ તપાસો. 'બૉયરે સ્વરાજ્ય મેળવ્યું' કેમકે તેઓ અમારી સાથે લઢવા લાયક હતા. "

× × × ×

આ પ્રમાણે તેઓ જુદી જુદી દિશામાં પ્રજા પ્રગતિ માટે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે અને લોકકલ્યાણ કરે છે. પ્રજાનું ભાવિ કેટલેક અંશે તેના નેતાઓનાં હાથમાં છે અને તેમનાં જીવન પર પ્રજાનાં ચારિત્ર્યો ઘડાય છે. જો ઉમદા ચારિત્ર્યવાન પુરૂષો ઉદ્ભવે તો પ્રજા પ્રગતિ જલદી થાય. બેકન (Bacon) કહે છે કે " Character is threeforth of the nation." તે યથાર્થ છે.

ગાંધીજીનું જીવન ચરિત્ર સાદું, પવિત્ર અને પરોપકારશીલ છે. નાજુક શરીર જાણે કે શેષનાગ સમગ્ર હિંદનો બોજો તે ધારણ કરી રહ્યું છે. सत्यान्नास्ति परोधर्मः । એ સત્ય એમનાં રગેરગમાં વ્યાપેલું છે. He is the patient sufferer for the cause of Righteousness and mercy, a trae representative of crucified Savior. × × × " says Lord bishop

of Madras. ગૌતમ બુધ્ધ, ચૈતન્ય, રામાનુજ અને રામકૃષ્ણ-પરમહંસની માફક એમનું સાધુ જીવન છે. મીસીસ સરોજીની નેયડુના શબ્દોમાં કહીએ તો "Who can deny that this inexorable idealist who would rednce all life to an impersonal formula, is the most vital force in the natural movement and the prophet of Indian Self-reliance ?" 'नियतं कुरु कर्म' એ કૃષ્ણનો અર્જુન પ્રતિનો ઉપદેશ એમણે જીવનમાં ઉતાર્યો છે. અને તેથીજ પ્રહ્લાદની માફક હજારો દુઃખો સેંકડો વિપત્તિઓ પડવા છતાં એઓ પોતાનું કાર્ય કર્યાં જાય છે. એઓ સત્યાગ્રહના નાયક An apostle of Passive Resistence) છે. અને સત્યાગ્રહ એમનું દેદીપ્યમાન હથીયાર છે.

હિંદુ મુસલમાનની એકતા એ તેમનાં જીવનની બીજી મહાન્ ફતેહ છે. મહાન્ ગાંધીની શીખથી અને અલી બિરાદરોના પ્રયાસથી આજ બે મહાન્ પ્રજાની એકતા સધાઈ છે. તેમજ રૉલેટ બીલ સ્હામેનો પોકાર, પંજાબનાં ક્રૂર રમખાણ સંબંધીની ચર્ચા, ખીલાફત, તુર્કીનું ભવિષ્ય અને અસહાયક યોજના વિગેરે અનેક પ્રશ્નોના નિરાકરણમાં એમનો સમય વ્યતીત થાય છે. આ સઘળાની યોજના શાણા બ્રિટીશ મહાજનની સાથે સુલેહ જાળવી કરવામાં એમનું ડહાપણ છે. બ્રિટીશ સલ્તનત હેઠળ હિંદ સ્વરાજ્ય એ એમનો આદેશ છે. કોના પર અસર ન થાય એ સાદી પણ તેજસ્વી મૂર્તિ નીરખતાં !

પંજાબ રમખાણ અને ખીલાફતના સવાલથી ગાંધીજીના જીવની બીજી કક્ષા દોરાઈ અને એમણે નવજીવનનું તંત્રીપત્ર સ્વીકાર્યું. આજ એમનું નવજીવન ગુજરાતમાં નૂતન ચેતન રેડે છે અને નવીન જાગૃતિઓ-ભાવનાઓ અર્પે છે. ગુજરાતનાં ગૃહેગૃ-

હમાં અને સ્થળે સ્થળે શ્રીકૃષ્ણનાં પાંચજન્ય શંખનાં ધ્વનિ જેવો એના પ્રત્યેક શબ્દનો ટંકાર થાય છે અને નવી સ્ફુરણ ફેલાવે છે.

સત્યને માટેજ એમણે જીવન કર્મયજ્ઞમાં બલિદાન આપ્યું છે. તેઓ હિંદુસ્તાનને કર્મભૂમિ ગણે છે અને બીજા દેશોને ભૌક્તિક ભૂમિ (Land of Enjoyment) ગણે છે અને હિંદનું નૈતિક બળ સર્વોપરી છે એ વારંવાર કહે છે. હિંદે દેવી આયુધોવડે લઢાઇઓ કરી છે અને હજી પણ તે બળવડેજ કરી શકે. કવિઓએ પણ આજ ગાયું છે અને દૃષ્ટાઓએ પણ આજ અનુભવ્યું છે. ૩૦ વર્ષના હરકયુલીઅનને ૮૦ વર્ષનાં તેનાં પિતા આગળ એક મેંઢાની માફક નમવું પડયું છે. આ પ્રેમના બળનું દૃષ્ટાંત છે. પ્રેમ આત્મા છે. જો આપણામાં આ શ્રદ્ધા હોય તો એ બળ વડે આપણે આખી દુનીઆ ધ્રુજાવી શકીએ. જો ધર્મનું બળ કમી થઇ જાય તો આપણે સુકાન વગરના વહાણ જેવા થઈ જઈશું. માટે આપણું નૈતિક બળ પ્રેમ બળ–હંમેશ કાયમ રહેવુંજ જોઇએ.

આવા નરરત્ન અને પરમ દેશભક્ત કર્મવીર ગાંધી, કર્મભૂમિ હિંદમાં ઉદ્ભભવ્યા એ હિંદનું સદ્ભાગ્ય કવિશ્રી ન્હાનાલાલના શબ્દમાં કહીએ તો એ ' ગુજરાતનો તપસ્વી ' જ્ઞાન દીપ વડે ભારત વર્ષમાં ચેતન બલ્કે નવો ઉત્સાહ રેડે છે. शठं प्रत्यपि सत्यम् । એ એમનો બોધ છે. अथा तु कर्मजीज्ञासा થી એમનું જીવન શરૂ થાય છે અને તપનાં ઉપવસ્ત્રો સજી, સત્ય મુખાવિંદે ધરી શાંતિનાદ કરી એ કર્મભૂમિમાં આત્મ બળિદાન આપે છે. સનાતન યોગીકુલને યોગ વારસ, રાગ દ્વેષના ઝંઝાનીલથી પર અને ભારત વર્તમાનના એ ઉધ્ધારક મહાગુરૂ, ગુજરાતના તપસ્વી આજ ભારતવર્ષની નિષ્કામ સેવા બજાવે છે, એ આપણું અહો ભાગ્ય ! આવા મહાત્માની વીરપૂજા સર્વ સામગ્રી વડે આદરવા છતાં હંમેશ અધુરીજ રહેશે. માટે ભાવપૂજા જ બસ છે. ગરવી

ગુજરાત, સુવર્ણસમી સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ, પ્રારબ્ધવાન પોરબંદર, ફરકાવ તારા વિજયનો વાવટો સમગ્ર દેશ પર, અને મ્હાલ આનંદથી તારા પુત્રનાં જયઘોષથી, ભારતનાં વિજયી દુંદુભીથી ! ! પ્રભુ એમને દીર્ઘાયુઃ બક્ષો એજ અમારી અભ્યર્થના.

સ્વદેશી.

પણ સર્વથી મહાન્ કાર્ય હંમેશને સારૂ કરવાનું કા સ્વદેશી છે. સ્વદેશી વિના પ્રજાનું શરીર નભીજ ન શકે. અન્નવસ્ત્રથી ભૂખે પીડાય છે, તેનું કારણ મુખ્યત્વે એ છે કે : પાસે દ્રવ્ય નથી. પ્રજા પોતાનાં વસ્ત્રાદિ બનાવવાની શક્તિ છે તે છતાં બનાવવાને માટે બહારથી મંગાવી પહેરે છે. પ્રજાનું લોહી પ્રતિવર્ષે ચૂસાયું જાય છે. આ ખોડ સ્ત્રીઓ હસ વિના દૂર થવાની નથી. સ્ત્રીઓ આ મુલકમાં અનાદિ કાળથી કાંતવાનું કામ કરતીજ આવી છે. તે ક્રિયા છોડી ત્યારથી હિંદુસ્થાનની આર્થિક અને આત્મિક સ્થિતિમાં સડો પેઠો. હિંદુસ્તાનની સ્વતંત્રતા સૂતરના તાંતણાપર નિર્ભર છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

નવજીવન (આકટોબર. ૩.)

૩ ઠાકુરદ્વાર મુગભાટ ક્રોસ લેઇનમાં મુંબઇમાં પુરંદરે કું. પ્રી.
પ્રેસમાં ગજાનન રઘુનાથ મૂળે એ, છાપ્યું.
અને ખતરીઆળી. નવી અમરવાડીમાં મુંબઇમાં મણિશંકર
દલપતરામ જોશીએ પ્રગટ કર્યું.